

BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN BORUHATTI'NDA SON DURUM

Necdet PAMİR
Petrol Mühendisi

Bakü-Tiflis Ceyhan (BTC) Boruhattı, son 10 yılda, kamuoyunun gündeminde en üst sıralarda yer almayı “başaran” bir proje oldu. Bu “başarıda”, projenin ekonomik ve teknik özelliklerinden ve petrol piyasasının dinamiklerinden çok daha fazla, konunun jeostratejik boyutunun öne çıkması ve siyasilereimizin konuyu iç politika malzemesi olarak kullanma çabalarının etken olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu yazımızda, BTC'nin son durumunu değerlendirirken; projenin ve taşıyacağı Hazar petrolünün dünya petrol piyasası içindeki yerine, bölge ve Türkiye açısından yaratacağı ekonomik ve stratejik değerin boyutuna ve bölge dışı aktörler ve şirketler açısından taşıdığı öneme de kısaca değinmeye çalışacağız.

BTC Projesi'nin Başlangıcı ve Kısa Tarihçesi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından, ilk somut biçimini, Bakü-Ceyhan adı ile alan proje, Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden taşınmasını ve Ceyhan terminalinden uluslararası pazara arzını hedefliyordu. Böylece Azerbaycan, bağımsızlık öncesi dönemde yalnız ve ancak Rusya Federasyonu topraklarından geçerek ve uluslararası piyasa fiyatlarından çok düşük fiyatla satabildiği petrolünü, uygun fiyatla ve Rusya Federasyonu'nun tekeline bağlı kalmadan satma olanağına kavuşacaktı. Azerbaycan'da Elçibey'in Devlet Başkanı, Türkiye'de Süleyman Demirel'in Başbakan olduğu 1993 yılında, projeye yönelik ilk imzalar atıldı. Hattın Türkiye üzerinden geçmesi kararlaştırılmış, ancak Türkiye içindeki alternatif güzergahlar üzerinde çalışmalar sürdürülüyordu. Proje'nin Azerbaycan Meclisi'nde onaylanması aşamasında, Elçibey'in iktidardan uzaklaştırılması ve yerine Haydar Aliyev'in devlet başkanı olmasına uzanan bir süreç yaşandı. Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından, önce boru hattına petrol sağlaması öngörülen 3 sahanın (Azeri, Çıralı ve Güneşli) geliştirilmesine dair anlaşmalar gözden geçirildi ve hisse dağılımları ile koşullar yeniden belirlendi. Buna paralel olarak da, daha önce Azerbaycan Meclisinde onaylanma aşamasına gelmiş olan Bakü-Ceyhan'ın (o tarihlerde henüz Gürcistan üzerinden geçiş karara bağlanmadığı için BTC değil) karara bağlanması, daha ileriki bir tarihe ertelenmiş oldu.

Daha önce ayrı şirketlere verilmiş olan Azeri, Çıralı ve Güneşli sahalarının, birleştirilerek geliştirilmesi ve hisse dağılımının yeniden belirlenmesi kararının ardından, 1994 yılında (ve 30 yıllık süre ile geçerli) bu 3 sahayı da kapsayacak biçimde bir Üretim Paylaşım Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın ilgili maddesinde de, ana ihraç boru hattına ilişkin hükümler yer aldı. Mevcut Çıralı-1 platformu ile üretilen ilk petrolün taşınması için bir Çalışma Grubu oluşturuldu ve “erken petrol” üretimi ile, erken petrolün taşınması kavramları, anlaşma ile hüküm altına alındı. Başlangıçtaki tanımı ile, Çıralı-1 Platformu ile üretilebilecek petrol olan erken petrolün, yılda yaklaşık 5 milyon ton düzeyinde olabileceği sahaları geliştirecek olan Konsorsiyum tarafından ifade edilmekteydi. Söz konusu platform ile üretilebilecek kümülatif petrol miktarı (erken petrol) ise 240 milyon varildi. Erken petrolün üretimi ve taşınması, sahanın tam kapasite ile üretilmesi ve taşınması öncesinde, yatırımcılar için, deyim yerinde ise, küçük ölçekli bir deneme (pilot proje) olacaktı. Erken petrolün hangi yolla taşınacağı ve pratikteki başarısı ise, çok daha yüksek hacimde petrolü taşıyacak olan ana ihraç boru hattı güzergahına yönelik kararın belirlenmesinde etkili olacaktı. Bu nedenle, erken petrolün taşınmasına yönelik kararın alınması süreci, hayli zorlu ve ilgili taraflar arasında çekişmeli geçti. Türkiye, Bakü-Ceyhan’a olumlu etkisi olacağını düşündüğü Gürcistan üzerinden taşımayı desteklerken Rusya, Hazar petrolü üzerindeki hegemonyasını sürdüreceği olan Bakü-Grozni-Novorossisk hattını savunuyordu. ABD yönetimi, Gürcistan seçeneğine yakın tutum alırken, başta BP olmak üzere Konsorsiyum üyesi şirketler, çeşitli nedenlerle öncelikli olarak Bakü-Grozni hattını destekliyorlardı. 9 Ekim 1995’te, biraz da ABD yönetimin etkisi ile, erken petrolün 2 ayrı hat ile taşınması karara bağlandı. Bunlar, Bakü-Grozni-Novorossisk (Kuzey hattı: Rusya üzerinden) ve Bakü-Tiflis-Batum (Batı hattı: Gürcistan üzerinden) hatları idi.

Kuzey hattı kimi zaman Rus tarafının yarattığı teknik/ekonomik sorunlar nedeniyle, kimi zaman da Rus-Çeçen çatışmaları nedeniyle kesintili olarak çalıştı. Batı hattı ise, daha önce büyük şirketlerin öngörülerinin aksine, kesintisiz denebilecek biçimde ve oldukça sorunsuz taşıma gerçekleşti.

Azeri, Çıralı ve Güneşli sahalarından üretilecek petrolün tamamının, erken petrolü taşıyan ve kapasiteleri sınırlı olan hatlarla taşınmaları olanaklı olmadığından, bir ana

ihraç hattının belirlenmesi gerekti. Uzun süren çalışma ve tartışmalardan sonra, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boruhattı, Konsorsiyum tarafından ana ihraç hattı olarak belirlendi.

BTC'nin Temel Özellikleri

Uzunluk:Toplam 1760 km (445 km. Azerbaycan'da, 245 km. Gürcistan'da, 1070 km. Türkiye'de)

Kapasite: Günde 1 milyon varil (yılda yaklaşık 50 milyon ton)

Tasarım ömrü: 40 yıl

Gececeği en yüksek rakım: 2800 m.

Yol ve demiryolu geçişleri: Toplam 720 (Azerbaycan'da 350, Gürcistan'da 70, Türkiye'de 300)

Su geçişleri: 1500 (Azerbaycan'da 700, Gürcistan'da 200, Türkiye'de 600)

Pompa İstasyonları: Toplam 8 (Azerbaycan'da 2, Gürcistan'da 2, Türkiye'de 4)

Azeri-Çıralı-Güneşli Sahalarını Geliştiren Konsorsiyum

Söz konusu sahaların geliştirilmesi ve işletmesini üstlenen uluslararası şirketlerden oluşan konsorsiyumun, mevcut hisse dağılımı aşağıdaki gibidir:

BP	% 34.1
UNOCAL	% 10.3
Lukoil	% 10.0
AZNEFT (SOCAR):	% 10.0
Statoil	% 8.6
Exxon	% 8.0
TPAO	% 6.7
Pennzoil	% 5.6
ITOCHU	% 3.9
Delta Hess	% 2.7

Başlangıçta, sahaların geliştirme ve işletilmesi için, hissedar şirketler adına Azerbaijan International Operating Company (AIOC)'nin görevlendirilmesi uygun görülmüş ve çalışmalar uzun süre bu şirket tarafından yürütülmüştür. Daha sonra ise, hissedarların kararı ve Azerbaycan tarafının da onayı ile bu görev, 1999 yılı ortalarından itibaren, en büyük hissedar olan BP'nin işletme şirketi tarafından üstlenilmiştir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Boruhattı Ortakları

Ortaklar ve Azerbaycan hükümeti adına milli petrol şirketi Azneft (SOCAR: State Oil Company of Azerbaijan Republic) arasında uzun süren görüşmeler sonunda, ana ihraç hattı olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan seçilmiştir. Projeyi yaşama geçirmek üzere, Ekim 2000'de ayrı bir "sponsor grup" (Ana İhraç Boru Hattı Katılımcıları) oluşturulmuştur. Katılımcılar, 17-18 Ekim tarihlerinde, Azerbaycan ve Gürcistan ile "**Evsahibi Ülke Anlaşmaları**"nı tamamlamış; 19 Ekim 2000 tarihinde ise, Türkiye Cumhuriyeti ile "**Evsahibi Ülke Anlaşması**" ve "**Hükümet Garantisi Anlaşması**"nı ve nihayet BOTAŞ ile de "**Anahtar Teslimi Müteahhitlik Anlaşması**"nı imzalamıştır. Katılımcılar, Ağustos 2002'de, projenin finansmanı ile inşaatını gerçekleştirmek üzere, "BTC Co. (BTC Anonim Şirketi)" ve "BTC Investment (BTC Yatırım)" adlı 2 ayrı şirket kurmuşlardır.

Projenin %30 finansmanının katılımcı taraflarca, geri kalan %70'inin ise, uluslararası finans kuruluşları ve ticari bankalarca karşılanması kararlaştırılmıştır. Sponsor grup içerisindeki şirketler ve payları, zaman içinde değişiklik göstermişse de, katılımcılar ve mevcut hisse dağılımı aşağıdaki gibidir: (1)

BP Exploration Ltd	%30,10
SOCAR	%25,0
Unocal Ltd	%8.90
Statoil	%8.71
TPAO	%6.53
Agip	%5

TotalFinaElf	%5
Itochu Inc	%3.40
Inpex	% 2.5
ConocoPhillips	%2.5
Delta-Hess Ltd	% 2.36

Projenin finansmanına yönelik çalışmalar, geçtiğimiz günlerde tamamlandı ve Dünya Bankası, IFC, ABD Exim Bank ve EBRD'nin de aralarında bulunduğu yaklaşık 20 uluslararası kredi kuruluşu, BTC projesine kredi onaylarını verdi. Bu noktada, Türkiye tarafından, ev sahipliği sıfatı ile “Hükümetin yüklendiği görevlerin tebligat ve kabulü“ anlaşması, 3 Şubat 2004 tarihinde, Bakü'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Dr. M. Hilmi Güler arasında, düzenlenen törenle imzalandı. (2)

Bilindiği gibi projenin inşaat işleri de, bazı kesintilere ve gecikmelere karşın, hattın geçeceği her 3 ülke toprağında da sürdürülüyor. Projenin daha önce planlandığı gibi yürütülmesi halinde, BTC'ndan ilk petrol akışının, 2005 yılında gerçekleştirilmesi bekleniyor.

BTC Boruhattı'nın Önemi

BTC Boruhattı, Türkiye açısından ekonomik olduğu kadar, stratejik ve çevresel nedenlerle de büyük değer taşıyor. BTC, yalnız Türkiye için değil, öncelikle Azerbaycan, bunun yanı sıra, Gürcistan için de önem arz ediyor. Hattın gerçekleşmesi halinde, zaman içinde Kazakistan ve Türkmenistan için de uluslararası pazara alternatif bir çıkış yolu sağlanmış olacak. Bunun da ötesinde, Hazar petrolünün ve BTC hattına paralel gaz hatları ile bölge gazının, eskiden olduğu gibi yalnızca Rusya üzerinden geçmek zorunda kalmadan uluslararası pazara çıkabilmesi, dünya petrol ve gaz piyasaları açısından da, enerji arz güvenliği anlamında, çok önemli bir açılım potansiyeli oluşturacaktır. Bu hususlara, birkaç cümle ile de olsa, açıklık getirmekte yarar vardır.

Türkiye, petrol gereksiniminin %92'sini ithal eden bir ülkedir. Yılda 24-25 milyon tona ulaşan petrol ithalatını, çoğu Ortadoğu ülkesi olan 8 farklı ülkeden gerçekleştirmektedir. BTC Hattı ile taşınacak petrolün üretildiği sahalarda, ulusal petrol kuruluşumuz TPAO'nun hissedar olması, gerek enerji güvenliğimiz ve gerekse ekonomik çıkarlarımız açısından çok önemlidir. Hattın taşıyacağı petrolden, yüklenecek her varil başına, ilk 16 yıl için 55 cent, bunu izleyen 24 yıl içinse, varil başına 80 cent ücret alınacaktır. Bu ücret, taşıma, depolama ve yükleme faaliyetleri ile, gemi yanaştırma ve yükleme nezaretçiliğini ve her türlü işletme ve bakım hizmetleri ile, yedek parça ve işletme masraflarını kapsamaktadır. (3) Elde edilecek gelir, Türkiye için “yaşamsal boyutta” değilse de (4), BTC Projesi'nin bu ücretle sınırlı olmayan ekonomik getirisi, kanımca önemlidir. Bu hat ile taşınacak petrolün mevcut ithal kaynaklarına bir alternatif yaratması ve yılda 50 milyon tonluk (günde 1 milyon varil) petrolün Ceyhan terminalimizden dünya pazarlarına çıkış yapacak olması da ayrıca önemsenmelidir. Boruhattının inşası ve işletilmesi sırasında istihdam sağlanıyor olması, bakım-onarım ve sarf malzemeleri ile, boru hattında kullanılacak (API standartlarına eşdeğliği ispatlanmış) bir kısım malzemenin Türkiye'den temin edilecek olması da, ekonomik boyutta dikkate alınması gereken diğer unsurlardır. Ceyhan'ın önemli bir uluslararası terminal olması da bir diğer önemli avantajdır.

Stratejik boyutu ile bakıldığında, bu hattın ülkemizden geçmesi, kuşkusuz Türkiye'nin önemini arttıracaktır. Dahası, Azerbaycan ve Gürcistan ile olan bağlarımızın pekişmesi yönünde de katkısı olacaktır. Bir diğer yönden, Türkiye'nin bu proje ile bir oranda stratejik değer kazanması, bundan rahatsız olan devletleri ya da devlet dışı aktörleri harekete geçirebilecek ve hatta (Kerkük-Yumurtalık Hattı'na yapıldığı gibi) yönelik sabotajlar, ülke için tehdit oluşturabilecektir. Hattın taşıyacağı petrol miktarı dikkate alındığında, miktarın önemli, ancak yaşamsal olmadığını söylemekte yarar vardır. Bir fikir vermesi bakımından, dünya günlük petrol tüketiminin yaklaşık 75 milyon varil olduğu anımsanırsa, BTC ile taşınacak petrol, bunun yetmiş beşte biridir (% 1.33). Konunun bir diğer boyutu, bu hatta paralel döşenmesi planlanan Azerbaycan-Türkiye (ŞahDeniz) Doğal Gaz Boruhattı Projesi'dir. Hazar Bölgesi petrol ve gazının, Sovyetler döneminde kurulduğu gibi yalnızca Rusya Federasyonu üzerinden taşınmasına alternatif oluşturacak biçimde geliştirilen “Doğu-Batı Koridoru” modelinin, BTC hattını tamamlayacak ayağı olan

bu proje de, planlandığı gibi yaşama geçerse, 2006 yılında ilk Azerbaycan gazı, ülkemize ulaşmış olacaktır. Halen büyük oranda Rus gazına (doğal gaz ithalatımızın %67'si) bağımlı olan ülkemiz enerji sektörü, alternatif bir kaynağa ulaşarak, arz güvenliği yönünde, önemli bir adım atmış olacaktır.

BTC Boruhattı'nın ülkemize bir diğer ve yaşamsal boyuttaki katkısı, Boğazların petrol yüklü tanker trafiği nedeniyle karşı karşıya kaldığı büyük tehlikeyi, önemli oranda azaltabilecek olmasıdır. Söz konusu tanker trafiği, Hazar'a kıyıdaş ülkelerden ve özellikle Rusya'dan giderek artarak Karadeniz'e çıkış yapan petrol üretimi nedeniyle, hızla artmaktadır. Bu nedenle, BTC hattının devreye girmesi, Boğazlar üzerindeki tehdidi ciddi boyutta azaltacak olması nedeniyle yaşamsaldır.

Hattın inşası ve işletilmesi ile, Azerbaycan ve Gürcistan'ın da çok yönlü kazanımlar elde etmesi beklenmektedir. Konsorsiyum yetkililerine göre, üretilen petrolün uluslararası piyasalarda satılması ile, devlet hakkı (royalty) ve vergi gelirleri açısından, en büyük geliri doğal olarak Azerbaycan elde edecektir. Gürcistan da, kendi ekonomisi ile kıyaslandığında, hatırı sayılır taşıma geliri (geçiş ücreti) sağlayacaktır. Gene Konsorsiyum yetkililerine göre, BTC hattının inşası süresince 10,000 insana iş sağlanmış olacaktır. Hattın işletmesi ve bakımı içinse, uzun vadeli olarak (40 yıl) 1,000 elemana istihdam sağlanacağı ifade edilmektedir.

Her 3 ülkede de, çok sayıda yerel şirkete iş olanağı sağlanacak olması ise, projenin yaratacağı bir diğer olumlu gelişmedir.

ABD ve Batı açısından bakıldığında, dünya petrol kaynaklarının %65'ini, gaz kaynaklarının %35'ini barındıran Ortadoğu coğrafyasına bağımlılığa karşı, BTC ve başta Azerbaycan Doğal Gaz Hattı olmak üzere diğer paralel projeler, önemli bir alternatif oluşturma potansiyeli taşımaktadırlar. Diğer yandan, Azerbaycan'daki sahalara yatırım yapan çok uluslu şirketlerin, petrol sahibi ülkelere kıyasla hiç de mütevazı olmayacak gelirleri, en önemli avantajları olarak öne çıkmaktadır. Bu amaçla, başta Azerbaycan olmak üzere, petrol ve gaz sahaları bakımında zengin, ekonomik açıdan “muhtaç” ülkelere, “Üretim Paylaşım Anlaşması” adı altında

dayatılan petrol (gaz) paylaşma modellerinde “nalıncı keseri” benzeri bir “paylaşım” söz konusudur.

Sonsöz

Hazar bölgesi petrol ve doğal gazı, bölge ülkelerinin, siyasi bağımsızlıklarını ekonomik bağımsızlıkları ile pekiştirerek, “gerçek” bağımsızlıklarını elde etme yolunda kullanabilecekleri en etkin silahlarıdır. Bu kaynakların uluslararası piyasaya, tek bir ülkeye (Rusya) bağlı olmadan, uluslararası fiyatla ve kesintisiz ulaştırabilmeleri için, BTC ve “Doğu-Batı Koridoru” modeli içinde yer alan diğer projeler, en uygun seçeneklerdir. Hazar petrolü, gerek mevcut rezerv miktarı ve gerekse üretim maliyetleri dikkate alındığında, Ortadoğu petrolüne alternatif üretebilecek boyutta değildir. Ancak, enerji güvenliği açısından bakıldığında ve özellikle 11 Eylül olayları sonrasında, bu kaynakların öneminin daha da arttığı söylenebilir. BTC, Türkiye için olduğu kadar, bölge ülkeleri için de sosyo-ekonomik ve stratejik açıdan büyük önem taşımaktadır. Türkiye açısından, Boğazlar nedeniyle, konunun çevresel boyutu da vardır. Proje, çeşitli etkenlerle öngörülen tarihten geride kalmışsa da, özellikle finansman boyutunun nihai bir noktaya gelmesi ile, olumlu bir sürece girmiş görünmektedir. Buna karşın, gerek Gürcistan’daki gelişmeler ve gerekse petrol piyasalarının kendi dinamikleri gibi çeşitli etkenlerin, projeye olumsuz etkileri olabileceği unutulmamalıdır. ABD’nin “Yeni Dünya Düzeni” ya da “Büyük Ortadoğu Projesi” (BOP) gibi tasarımlarının etkisi ile, Irak’taki gelişmeleri, İran ve Suudi Arabistan’a yönelik bazı gelişmelerin izlemesi halinde, bölgedeki tüm dengelerin alt üst olması kaçınılmaz olacaktır. Bu alt üst oluş gerçekleşirse, petrol piyasalarının çok büyük oranda sarsılması beklenmelidir. Suudi Arabistan halen dünya üretilebilir petrol rezervlerinin %25’ine sahiptir. Dünya petrol üretiminin %12’sini sağlayan bu ülkenin, kısa sürede günde 2-2.5 milyon varil günlük ek kapasiteyi devreye sokabilecek tek ülke olduğu unutulmamalıdır. İran da bir diğer büyük oyuncudur. Bu ülkelerin üretimlerinde bir kesinti veya OPEC’in herhangi bir olumsuz kararı piyasaları temelinden sarsabilecektir. 1 varil petrolü Suudi Arabistan’da veya Irak’ta 1-2 dolara üretebilecek çok uluslu şirketlerin, 1 varil petrolü 8-9 dolara ürettikleri Hazar petrolünü piyasaya çıkarmada çok da acele etmeyeceklerini düşünmek, fazlaca zorlama sayılmamalıdır. Dileriz bu

olumsuzlukların hiçbiri gerçekleşmez ve BTC de (en son) planlandığı gibi, 2005 yılı başlarında devreye girer. Ancak, bölgemizin güvenliğini tehdit eden gelişmeleri doğuran bir dolu “parlak fikir” ve bir dolu naftalinli proje (Yeni yeşil Kuşak, BOP, vb..) Washington dolaylarındaki akıl danelerince yayınlandığı sürece, BTC’den çok daha önce düşünmemiz gereken “nur topu gibi” sorunlarımız olacaktır. Sanırım sağduyu sadece bizim ülkemizdeki birilerine değil, okyanus ötesindeki kimi dostlarımıza da gerekiyor.

- 1) BOTAŞ web sitesi, 31 Mart 2004.
- 2) Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı web sitesi, 31 Mart 2004.
- 3) “Türkiye’de Ham Petrol Boru Hatları ve BTC Boru Hattı Projesi”, Necil Kurtkaya.
- 4) Elde edilecek brüt gelir, yıllık taşıma miktarlarına bağlı olmak üzere, en fazla toplam 72 milyon \$ ile, 288 milyon \$ arasında değişecektir.